Dries Luyten / Belga Image

MENSEN ZONDER PAPIEREN 'Dit is geen leven, maar overleven.'

Psychische problemen bij vluchtelingen

De verschrikkingen van de vlucht

Waarom zorgt de zaak-Dolmatov in Nederland wel voor ophef en de zaak-Benamar L. in België niet? Op de dag dat Steve Stevaert stierf, pleegde een vijftigjarige Marokkaan, die zware psychiatrische stoornissen had, zelfmoord in een detentiecentrum. Enkele uren later was er nog de zelfverbranding van een jonge Guinese asielzoeker bij Fedasil. 'De psychische nood stijgt', zegt therapeut Redouane Ben Driss. 'Maar het uitwijzingsbeleid is blijkbaar belangrijker dan de gezondheid.' **DOOR CHRIS DE STOOP**

Witte Donderdag, 2 april. Op de dag dat Steve Stevaert in het Albertkanaal sprong, was er weinig of geen aandacht voor twee andere mensen die besloten uit het leven te stappen. In het Centrum voor Illegalen in Merksplas bleek de 50-jarige Marokkaan Benamar L.'s morgens zelfmoord gepleegd te hebben. Hij zat, ondanks zijn psychiatrische problemen, al bijna drie maanden opgesloten en had een mislukte repatriëringspoging achter de rug. Een paar uur later stak Oumar Dansoko, een 25-jarige asielzoeker uit Guinee, zichzelf in brand in de wachtzaal van de overheidsdienst Fedasil in Brussel. Hij overleed de volgende dag aan zijn verwondingen. Enkele weken later dook bij de Dienst Vreemdelingenzaken nog een man op die benzine uitgoot en zich in brand wilde steken.

'Ik zie hier strijdbare mensen in korte tijd wrakken worden', zegt Alexis Andries van de vzw Pigment. 'Elke week hoor ik wel mensen over zelfmoordgedachten praten.' Hij begeleidt sinds twee jaar mensen zonder papieren met mentale problemen, een werking waarvoor de vzw Pigment tevergeefs overheidssteun vroeg. In die rol leerde hij Dansoko kennen, die lid was van de Groep Ebola. De Groep Ebola probeerde, door een pand in Sint- ▸

▸ Joost te kraken en wekelijks te betogen, een tijdelijke bescherming te verkrijgen voor mensen uit landen die door ebola waren getroffen. 'Hij was zeer geëngageerd voor die manifestaties. Acties zorgen eerst voor hoop en solidariteit. Als er echter geen uitweg komt, zie je paranoia en andere psychische problemen ontstaan door de uitsluiting. Maar niemand kon denken dat Dansoko zich in brand zou steken.'

Aan de alarmbel

Dat is ook de ervaring van Stéphane Heymans, coördinator van Dokters van de Wereld, een organisatie die per jaar ruim 5000 patiënten, van wie 80 procent zonder papieren leeft, gratis medische zorg geeft. 'Dat is vaak geen leven, maar overleven', zegt hij. 'Je ziet steeds grotere mentale problemen opduiken. Dat lijden is meer en meer gebonden aan het strenge beleid en het gebrek aan perspectief. We hebben Dansoko vaak gezien, vooral met psychosomatische klachten. Hij was erg beleefd en netjes, type student. Maar op zijn laatste consultatie op 25 maart was hij kapot van de stress en angst. Hij zag het niet meer zitten. Alle procedures dienden toch tot niets. Hij is bevend naar buiten gelopen. We hebben nog gebeld om hem naar een psycholoog door te verwijzen, maar hij nam niet meer op.'

Oumar Dansoko vroeg op 14 januari 2010 asiel aan in Brussel, omdat hij vervolgd zou worden in Guinee. Hij bracht eerst een jaar door in een opvangcentrum in Aywalle en verhuisde daarna naar Tubize. Eind 2012 kwam hij naar Schaarbeek. Toen zijn asiel werd afgewezen, diende hij een tweede aanvraag in, die meteen negatief werd beantwoord. Hij ging in beroep bij de Raad voor Vreemdelingenbetwistingen, die zich nog moest uitspreken. Hij was alle procedures zat en had een grote wrok tegen de overheid. Stéphane Heymans: 'Hij had alleen nog recht op medische hulp. Maar voor elke consultatie of medicatie moesten we eerst het fiat van Fedasil krijgen, wat een enorme rompslomp is. Zo hebben we misschien de ernst van zijn psychische problemen niet onderkend. We zien soms meer het dossier dan de mens met zijn wanhoop.'

Psycholoog Redouane Ben Driss begeleidt hulpverleners die met migranten werken, in opdracht van het Centrum voor Geestelijke Gezondheid en het Steunpunt Cultuursensitieve Zorg in Brussel. Ook in zijn eigen praktijk heeft hij veel ervaring met migranten en asielzoekers. 'De psychische nood stijgt', zegt hij. 'Het is nog taboe, maar ik hoor meer en meer over zelfmoorden, zelfmoordpogingen en zelfmoordgedachten.' Migratie op zich is al een breuk in het leven. Zeker mensen met een precair verblijfsstatuut kampen vaker met vergrote kwetsbaarheid, angst, isolement en depressie. Er is een fundamenteel verlies van vertrouwen, in zichzelf, in de andere, en in de toekomst. 'Psychosociaal lijden heeft niet meteen een medische maar wel een sociale oorsprong.'

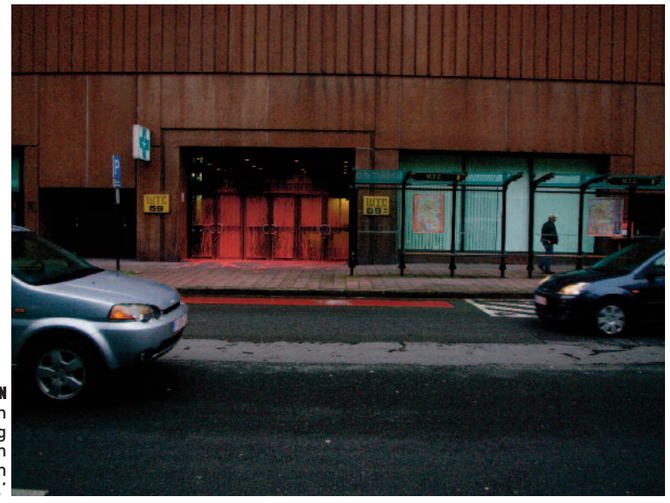

Thibault Kruyts / Belga Image

VREEMDELINGENZAKEN 'Enkele weken geleden nog dreigde een man aan het loket zich in brand te steken.'

Verschillende buitenlandse onderzoeken besluiten dat migranten meer psychische stoornissen hebben en meer zelfmoord plegen. 'Ook in België is er volgens mijn ervaring een groter risico op zelfmoord', zegt Ben Driss, die aan de alarmbel wil trekken. 'Het harde beleid speelt zeker mee. Je wordt afgewezen en een 'illegaal' genoemd. Je bestaat niet, je bent niets, dus kun je je evengoed in brand steken. De keuze voor zelfverbranding in een overheidsgebouw is geen toeval. Het is bedoeld als theatrale aanklacht tegen een meedogenloze staat. Anders doe je dat wel op je kamer alleen. Asielzoekers hebben volgens mij te weinig psychologische begeleiding, en wanneer ze uitgeprocedeerd zijn stopt het helemaal.'

Erger dan gevangenis

Maaike Vanderbruggen bezoekt regelmatig gedetineerden voor de *Jesuit Refugee Service*. 'We kregen een vraag van Benamar L. om contact, maar helaas hebben we hem niet meer kunnen zien', zegt Maaike, die wel iemand sprak die in dezelfde kamer in Merksplas zat. De Dienst Vreemdelingenzaken meldde in een persbericht dat '*Monsieur* Benamar L.' zelfmoord pleegde door verhanging, dat hij illegaal in België was en dat hij na een winkeldiefstal op 13 januari 2015 in Merksplas was opgesloten. Hij was 's morgens bewusteloos aangetroffen. Het personeel probeerde hem te reanimeren en belde de hulpdienst, die zijn dood vaststelde. Naast zijn lichaam lag een afscheidsbrief. Tot zover het persbericht begin april.

De laatste jaren wordt ongeveer 75.000 keer per jaar een bevel gegeven om het grondgebied te verlaten. Voor ongeveer 8000 mensen betekent dit dat ze in een van de vijf detentiecentra worden opgesloten. Benamar L. werd uiteindelijk, na bijna drie maanden detentie, postuum gerepatrieerd voor zijn begrafenis. Normaal gezien bedraagt de maximale detentietijd twee maanden, maar dat kan verlengd worden, en telkens als een repatriëring mislukt, wordt de teller weer op nul gezet. In het Centrum voor Illegalen in Brugge zag Maaike een 73-jarige Georgische grootmoeder met wandelstok, die al vijf maanden vastzat omdat ze haar depressieve dochter in België kwam bijstaan. 'Voor velen is het erger dan de gevangenis', zegt Maaike. 'Een gevangene weet tenminste welk misdrijf hij begaan heeft en wanneer hij precies vrijkomt.'

Laurie Dieffembacq / Belga Image

PROTESTACTIE. 'Alle poorten worden dichtgeslagen en dat maakt mensen radeloos.'

Nog altijd worden ook mensen met psychische problemen opgesloten, gezinnen uit elkaar gehaald en 'moeilijke mensen' in isoleercellen gestopt. De spanningen lopen in gesloten centra soms uit op zelfverminkingen, zelfmoordpogingen en hongerstakingen. In Merksplas, waar er vorig jaar twee gewelddadige ontsnappingen waren, was er al in 2008 een man uit Kameroen uit het leven gestapt. Voor 'moeilijke mensen' werd zelfs een aparte vleugel met celregime in Vottem geopend. 'We zien vaak mensen die geestelijk gezond binnenkomen maar psychisch gekraakt buitengaan', zegt Maaike. 'Ze verliezen hun houvast, hun relaties, hun bezigheden. Ze wachten elke dag met angst op het bericht dat ze op het vliegtuig gezet worden. Ze piekeren zich kapot.'

De zaak-Benamar L.

Nu blijkt dat Benamar L. al een hele psychiatrische geschiedenis had en toch bijna drie maanden in een detentiecentrum zat. De 50-jarige Benamar L., die enkel een vervallen Marokkaanse identiteitskaart en een vervallen paspoort had, werd op 12 januari in Luik op een winkeldiefstal betrapt. Hij werd de volgende dag naar Merksplas overgebracht met het oog op zijn repatriëring. Bij de medische intake gaf hij meteen aan dat hij sinds 2010 behandeld werd voor een psychiatrische stoornis met een chronische onderhoudsbehandeling. De medicamenteuze behandeling werd in Merksplas voortgezet, zij het licht aangepast. Hij had regelmatig consultaties bij de psycholoog. Hij werd van nabij opgevolgd en zijn toestand was stabiel.

Nog altijd worden in detentiecentra ook mensen met psychische problemen opgesloten, gezinnen uit elkaar gehaald en 'moeilijke mensen' in isoleercellen gestopt.

Zijn repatriëring was al een eerste keer gepland voor 26 januari, maar werd geannuleerd omdat hij intussen asiel aanvroeg. Een maand later werd die asielaanvraag afgewezen. Dus werd opnieuw een repatriëring voorzien op 21 maart. Nu liep het spaak omdat Benamar L. weigerde op het vliegtuig te stappen. Hij keerde terug naar het centrum en pleegde op 2 april zelfmoord. Er werd contact gezocht met zijn zus, die zei dat hij al eerder in de psychiatrie was opgenomen. Ook bleek toen ▸

▸ dat hij van 2004 tot 2008 een wettig verblijf in Duitsland had, waar hij getrouwd was en later gescheiden. Benamar L. zou in april 2010 naar België gekomen zijn. Zijn zus liet hem opnemen in een psychiatrische instelling, waar hij in de periode van april 2010 tot oktober 2011 verbleef.

In gesloten centra, zoals Merksplas, is er wekelijks multidisciplinair overleg over 'extra zorgbewoners', die van nabij worden gevolgd. Die informatie wordt ook doorgespeeld aan het hoofdbestuur van de Dienst Vreemdelingenzaken, waar deze dossiers opgevolgd worden. Indien nodig, kan er een begeleiding op maat worden voorzien. Toch kon de zelfdoding plaatsvinden, ondanks Benamar L.'s bekende psychiatrische problemen. Het personeel dat Benamar L. aantrof, kreeg psychologische begeleiding. Politie en parket stelden zijn dood vast, maar een bijkomend onderzoek werd niet nodig geacht.

Het drama in Merksplas doet sterk denken aan de zaak-Dolmatov in Nederland in 2013. De Russische activist Alexandr Dolmatov pleegde zelfmoord in een detentiecentrum in Rotterdam, nadat zijn asielaanvraag was afgewezen en zijn repatriëring werd voorbereid. Dolmatov was bekend bij de psychiatrie en suïcidaal. Een onderzoek van de Inspectie Veiligheid besloot dat de overheid grote fouten maakte. Hij werd ten onrechte in een detentiecentrum opgesloten en als 'verwijderbaar' geklasseerd. De medische zorg en rechtsbijstand schoten tekort. Enkele medewerkers moesten naar de tuchtrechter. Na een langdurig parlementair debat werd een motie van wantrouwen tegen de verantwoordelijke staatssecretaris ingediend. Hij erkende dat hij politiek verantwoordelijk was en kon zijn aftreden alleen voorkomen door een aantal 'humane maatregelen' te beloven.

No show bij Fedasil

De wachtzaal van de dispatching is nog altijd gesloten bij Fedasil, het federaal agentschap voor de opvang van asielzoekers. Na de zelfverbranding van Oumar Dansoko wordt de balie nu helemaal afgeschermd met veiligheidsglas. Cliënten kunnen intussen 's morgens één uur terecht in de wachtzaal van de Dienst Vreemdelingenzaken. Daar is Mehmet Kurtgozu, coördinator op de dispatching, na anderhalve maand ziekteverlof weer aan de slag gegaan. Twee collega's zitten nog altijd thuis. Ze krijgen psychologische begeleiding. 'Het is iets dat je nooit kunt vergeten', zegt Mehmet. 'Maar ik ben zelf Koerdisch vluchteling en wil weer werken om de mensen te helpen.'

Sander De Wilde / Reporters

DANIEL ALLIET 'We zijn in een tijd van verzet, net als in de oorlog.'

Hij had Oumar Dansoko al vaak op zijn dienst zien komen, om opvang of medische bijstand te vragen. Na zijn tweede asielaanvraag had hij echter geen recht meer op opvang. In het ambtelijke jargon was hij een *code 207, no show*. Dat wil zeggen dat hij wel virtueel toegewezen was aan een asielcentrum (Sint-Pieters-Woluwe) maar daar niet mocht opdagen. 'De *no-shows* kunnen alleen medische bijstand krijgen, en dat werd aan Dansoko bijna altijd toegestaan', zegt Mehmet. Fedasil geeft wel toe dat het met nogal wat 'administratieve rompslomp' gepaard gaat, want er moet voor elke medische akte een 'requisitorium' als betalingsgarantie aangevraagd en goedgekeurd worden.

Op 2 april kwam Dansoko rustig binnen, gaf zijn administratief dossier aan de balie af en ging in de wachtzaal zitten tot hij opgeroepen zou worden. Vervolgens vroeg hij de veiligheidsagent toestemming om naar het toilet te gaan. Minuten later kwam hij huilend en brandend als een toorts de wachtzaal in. Hij stortte zich als een vuurbal over de balie. De medewerkers van de dispatching deden alles om hem met een brandblusapparaat te blussen en de hulpdiensten te bellen, die al na enkele minuten ter plaatse kwamen. 'Hij lag op zijn rug op de grond en vroeg altijd maar: waarom ben ik niet dood?' De volgende dag stierf hij in het brandwondencentrum van Neder-over-Heembeek.

Mehmet heeft al veel incidenten meegemaakt in de wachtzaal: 'Mensen hebben het moeilijk om slecht nieuws te accepteren en worden vaak agressief. Regelmatig dreigen ze zelfmoord te plegen of verminken ze zichzelf. We hebben cursussen gevolgd om hen te kalmeren, en meestal lukt dat wel. Als het niet lukt, bellen we de politie.' Hij hoopt dat de dispatching snel weer opengaat, want hij verwacht een hete zomer. 'Vorig jaar hebben we hier wel 17.000 mensen ontvangen, waarvan één derde opvang kreeg. Dat aantal zie ik dit jaar nog toenemen.'

Bij Fedasil werkt Sarah Strauven als psycholoog in het opvangcentrum in Sint-Truiden, maar ze is ook psychosociaal coördinator voor het hele opvangnetwerk. 'In Sint-Truiden heb ik zelf maar één zelfmoordpoging meegemaakt, een jonge man die zich uit het raam gooide nadat hij een bevel had gekregen om het grondgebied te verlaten. De psychologische problematiek is wel complexer geworden. Mensen lopen trauma's op in hun thuisland, hebben trauma's van de gevaren tijdens de reis, en krijgen het in Europa moeilijk met het strengere beleid. We zien bij de meesten wel psychosociale problemen. Ik schat dat 90 procent in het centrum een goed gesprek met een psycholoog kan gebruiken en dat 10 à 15 procent echt therapie nodig heeft.'

Is er ook voldoende professionele hulp beschikbaar? Sarah aarzelt: 'In de opvangcentra wel, want er zijn psychologen aan verbonden en we kunnen hen naar privépsychologen sturen die met deze groep willen werken. Maar voor asielzoekers en zelfs erkende vluchtelingen buiten de centra is dat minder evident, laat staan voor uitgeprocedeerden. Als je hier zonder verblijfsstatuut blijft, valt alles weg. En wat psychiaters betreft, is er zeker een onvoldoende aanbod voor ons publiek.' Zij is het ermee eens dat de uitzichtloosheid van uitgeprocedeerden tot ernstige psychische nood kan leiden: 'In Australië zijn er onderzoekers die een nieuw syndroom naar voren schuiven, dat gelinkt zou zijn aan de specifieke omstandigheden waarmee asielzoekers geconfronteerd worden. We mogen de context dus niet onderschatten.'

Café Salaam

In een groot kraakpand in Molenbeek, een voormalig bejaardenhuis waar onlangs nog tbc en schurft werd vastgesteld, zit Daniel Alliet tussen enkele wanhopige mensen zonder papieren. Mohammed sprong enkele maanden geleden uit het raam, 'om rust te vinden', maar overleefde het. Rahma, een 45-jarige Marokkaanse vrouw, nam een overdosis pillen, maar herstelde in het ziekenhuis. Ze klaagt dat ze twee maanden in een detentiecentrum bij de luchthaven zat en 'mishandeld' werd. Priester Daniel Alliet nipt van de thee die Rahma uitschenkt. Hij was dit jaar al vaak in dit pand, waar alle kamers vol matrassen liggen, omdat er een 72 dagen durende hongerstaking voor regularisatie gehouden werd door tientallen Afrikanen. Velen eindigden in het ziekenhuis.

Daniel Alliet is priester van de Begijnhofkerk, waar een tijdje geleden een grote kerkbezetting door Afghaanse vluchtelingen werd beëindigd. In maart werd een Afghaan door een verwarde en gefrustreerde landgenoot in de kerk doodgeslagen na een ruzie. De geëngageerde priester is nu zelf voor de laatste Afghanen een kraakpand aan het zoeken. Hij werkt al 25 jaar met vluchtelingen en mensen zonder papieren. Hij woont er zelfs mee samen in Molenbeek, in een gemeenschapshuis dat café Salaam wordt genoemd. Vorig jaar heeft een Indiase huisgenoot – wiens voeten in brand gestoken waren toen hij op straat lag te slapen – zich daar bijna letterlijk doodgedronken, 'ook een indirecte zelfmoord'. Volgens Alliet is de psychische urgentie 'groter dan ooit'.

'Bij zijn laatste bezoek was hij kapot van de stress en angst. Hij zag het niet meer zitten. De procedures dienden tot niets. Een week later stak hij zich in brand.'

Dat komt mede door de verschrikkingen die zich nu internationaal afspelen, maar ook door de uitzichtloosheid in België zelf: 'De boot in Brussel loopt weer vol, maar nu wordt er geen uitweg meer gelaten. Bijna geen enkele medische regularisatie is nog mogelijk, tenzij je in levensgevaar bent en nog maximaal drie maanden te leven hebt. Humanitaire regularisaties zijn uitzonderlijk. Een ebola-regeling, zoals in andere landen, is onmogelijk. Alle poorten worden dichtgeslagen en dat maakt mensen radeloos. Geen wonder dat de geestelijke gezondheid een ravage is. We zijn in een tijd van verzet, zoals tijdens de oorlog. Maar als de toestand ondanks het verzet alleen maar slechter wordt, slaan sommigen tilt.'

Na een identiteitscontrole in Merksplas verdronk eind april Gabriël Kweku Kwesi in het Albertkanaal. Volgens de politie gedroeg de Ghanees zich erg zenuwachtig en sprong hij van een brug, maar de familie vraagt de rechter nu om bijkomend onderzoek. Daniel Alliet verwacht meer en meer van dergelijke 'incidenten'. Hij toont een studie van Artsen Zonder Grenzen en de UCL, die al in 2008 besloot dat asielzoekers en uitgeprocedeerden drie keer meer kans hebben op psychologische stoornissen dan de gemiddeld Belg. 'En dan moet je bedenken dat de frustraties en spanningen nu nog zo veel erger zijn.'

De copycat

De Dienst Vreemdelingenzaken is spaarzaam met commentaar. 'Ik heb de laatste vijf jaar maar drie overlijdens in gesloten centra geteld', zegt adviseur Geert De Vulder. 'Twee zelfdodingen in Merksplas en Vottem, en een natuurlijk overlijden in Brugge eind 2013. En ik heb twee dreigingen tot zelfverbranding gekend. De laatste, enkele weken na het drama bij Fedasil, was een copycat. Er zijn niet meer mentale problemen dan vroeger, maar de medische omkadering is beter. Er zijn nu ook coaches om hen op de terugkeer voor te bereiden. En we hebben afspraken dat mensen die echt niet passen in de gesloten centra bij de Broeders van Liefde terecht kunnen.'

De druk op de ketel is groot. Vorige week liet staatssecretaris Theo Francken (N-VA) van Asiel en Migratie het open terugkeercentrum in Holsbeek halsoverkop sluiten, om het personeel over te hevelen naar de gesloten centra, waar volgens hem de spanningen hoog oplopen. Voor zijn kabinet in Brussel wordt, al sinds januari, nog bijna elke week betoogd door asielzoekers en mensen zonder papieren, vooral uit de Groep Ebola. Ze hebben elke keer twee gigantische spandoeken mee. Op het ene staat er: '*We werken hier, we leven hier, we blijven hier, maar niet zonder rechten.*' Op het andere doek staat: '*Stuur ons niet terug. Bescherm ons.*'

De vraag is waarom er in Nederland wel een zaak-Dolmatov is en in België geen zaak-Benamar L.. Waarom is het drama in Merksplas hier geen parlementair debat en onderzoek waard? 'Zonder echte psychiatrische evaluatie en toestemming is het niet verantwoord om iemand met zo'n psychologische problematiek bijna drie maanden in detentie te houden en te proberen repatriëren', zegt de gespecialiseerde therapeut Redouane Ben Driss. 'We kunnen zeggen dat het uitwijzingsbeleid belangrijker is dan de gezondheid.'

Wie met vragen over zelfdoding zit, kan de Zelfmoordlijn bellen op 02 649 95 55 of mailen naar: www.zelfmoordlijn.be.